

Вихідні дані: Рускуліс Л. Культуромовний аспект підготовки майбутнього вчителя української мови. Сучасна україністика: наукові парадигми мови, історії, філософії: збірник статей III Міжнародної науково-практичної конференції 17-19 травня 2012 р. / за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. Кузя О. М., канд. філол. наук, проф. О. Черемської. Харків: ХНЕУ, 2012. С. 411–416.

С. 411

КУЛЬТУРОМОВНИЙ АСПЕКТ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Філологічна освіта передбачає підготовку сучасного фахівця з високим рівнем культури мовлення. Це має бути елітарна культуромовна особистість, яка досконало володіє нормами української літературної мови. Відтак перед вишами сьогодні стоїть нагальне завдання – формувати у студентів культуру наукового мовлення, що включає науково-професійний, науково-навчальний та інші його різновиди. Власний досвід роботи і вищому навчальному закладі дозволяє засвідчити той факт, що у мовленні студентів часто трапляються мовленнєві огріхи.

Як зауважує Н. Бабич, рівень мовленнєвої культури в нашій країні міг би бути вищим хоча б тому, що українська мова одержала конституційний статус державної, а загальнообов'язкова середня освіта сприяє поширенню норм літературної мови, під її впливом у якійсь мірі стираються говіркові відмінності загальнонаціональної мови тощо. Однак значна кількість людей послуговується українською мовою лише на побутовому рівні, не завжди стежачи за її чистотою. Поза увагою лишається й те, що культура мовлення формується поступово в процесі повсякденної комунікативної діяльності [1, с. 17].

Відтак, *мета статті* полягає у тому, щоб висвітлити теоретичну сторону культуромовного аспекту підготовки студентів філологічних спеціальностей, проаналізувати причини недостатньої культури мовлення майбутніх фахівців.

Підвищенню рівня мовної і мовленнєвої культури присвятили праці українські вчені-лінгвісти І. Білодід, Н. Бабич, Д. Ганич, М. Жовтобрюх, С. Єрмоленко, І. Ковалик, А. Коваль, М. Пентилюк, М. Пилинський, В. Русанівський та інші. Теоретичні основи культури мовлення як науки розробляли російські вчені Б. Головін, В. Костомаров, О. Лаптева, С. Обнорський, Л. Скворцов, В. Чернишов, Н. Шведова, Л. Щерба та ін. Психологічні аспекти цієї проблеми знайшли своє відображення у працях Л. Айдарової, Д. Богоявленського, Л. Виготського, М. Жинкіна, Д. Ельконіна, Г. Костюка, О. Леонтєва, І. Синиці та ін.

Зазначимо, що теоретично і практично з якостями культури мовлення студенти-філологи знайомляться у процесі засвоєння низки дисциплін: «Основи культури мовлення», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Сучасна українська літературна мова», «Стилістика» та ін., у процесі проходження мовленнєвої практики. На заняттях із цих курсів студенти повинні не тільки поглиблювати знання про норми сучасної української літературної мови, їх природу та історію становлення, але й удосконалювати їх застосування. У цьому процесі важливу роль відіграє ідея текстоцентризму у викладанні лінгвістичних дисциплін. Студенти, аналізуючи тексти й творячи власні висловлювання, удосконалюють уміння й навички дотримуватися лексичних, граматичних, орфоепічних, правописних норм, акцентувати увагу на випадках варіативності мовних одиниць. Працюючи з текстами майбутні учителі-словесники, засвоюють стилістичні норми, що є найскладніми в системі норм сучасної української літературної мови [3, с. 180].

Однак існує ще одна проблема – співвідношення теорії з практикою. Йдеться про лінгвістичну теорію та розвиток культури усного мовлення майбутнього учителя-словесника, формування мовленнєвих умінь та навичок. Відтак необхідним є створити на занятті умови для свідомо-практичної мовленнєвої діяльності та залучити до неї студентів. Отже, потрібне

комунікативне спрямування навчального процесу, тобто така організація навчання мови, яка б забезпечила активну мовленнєву діяльність студентів, викликала б у них бажання висловлюватися, взаємодіяти зі співрозмовником (слухачем, читачем), а головне, усвідомлення, що мова – засіб спілкування, який супроводжує людину протягом усього життя [3, с. 46-47].

Оволодіння комунікативними якостями мовлення є не тільки професійною, але й соціальною необхідністю для майбутнього філолога. Під час навчання в університеті він повинен удосконалити свої вміння висловлюватися правильно, логічно, виразно, а отже, досягти високого рівня комунікативної компетентності [3, с. 181], що визначається певними критеріями.

Як зазначають мовознавці, основним комунікативним критерієм культури мовлення є *правильність*, яка забезпечується досконалим володінням нормами літературної мови. Правильне мовлення передбачає уміння відібрати в конкретній ситуації найбільш стилістично виправданий варіант, доречно обґрунтувати застосування норм мовлення, будувати усні висловлювання.

Культура мовлення характеризується *нормативністю*, що полягає в дотриманні норм сучасної української літературної мови, недопущення калькування, змішування мов; уживанні загальновідомих, зрозумілих усім носіям мови слів [1, с. 28]. Правильність у широкому плані – це загальнообов'язкова і першочергова якість мовлення, що забезпечує його сприймання, розуміння і поєднує в собі достовірність змісту і відповідну його форму вираження. У вузькому – це мовлення, в якому дотримано норм літературної мови [3, с. 181].

Із правильністю та нормативністю тісно пов'язана *чистота* мовлення, що вимагає доречного застосування канцеляризмів та професіоналізмів, іншомовних слів, термінів, урочистих та застарілих слів, неологізмів, виключення вживання просторічних слів, що знижують загальний його рівень.

Культура мовлення вимагає не лише засвоєння норм, а й знання їх

можливих соціальних функцій, тобто вміння точно відібрати таку одиницю, яка забезпечить досягнення мети. *Точність* – це вживання прямих значень слів, словосполучень, речень й уміння виражати свої думки так, щоб вони одночасно були сприйняті адресатом мовлення. Точним текст є тоді, коли в ньому не допускається подвійне тлумачення слів.

С. 414

Багато спільного з точністю має і *логічність*, яка теж характеризує зміст висловлювання і забезпечує його смислову послідовність та чіткість. Крім того, логічність передбачає уміння ясно і послідовно мислити; дотримуватися логіки викладу; враховувати кожен конкретну мовленнєву ситуацію.

Доречне мовлення – уміння вибрати вдалу форму спілкування, інтонаційну тональність, лексичні засоби, що найкраще підходять для неї, враховувати, з ким і де, з якою метою ведеться спілкування [1, с. 28].

Для майбутнього філолога професійною необхідністю є багатство й різноманітність мовлення. Перша комунікативна якість виявляється у використанні великої кількості мовних одиниць (слів, словосполучень, речень), відмінних за смислом і будовою, а друга вимагає умінь застосовувати різні мовні засоби для вираження однієї і тієї ж думки [3, с. 182].

Важливим показником правильного і культурного мовлення є *мовленнєвий етикет*, тобто правила, що регулюють мовленнєву поведінку. В процесі багаторазового повторення в типових ситуаціях мовленнєвий етикет закріпився в стереотипах, стійких виразах, формулах спілкування, які ми не будуємо кожен раз, коли нам потрібно їх використати, а беремо готові, що відклалися у нашій мовленнєвій свідомості. Мовленнєвий етикет – це зона стійких стереотипних комунікативних одиниць, хоча конкретний вибір у кожному конкретному мовленнєвому акті справа творча [1, с. 8].

Різні прояви мовленнєвого етикету супроводжують більшість ситуацій міжперсонального, як і будь-якого іншого спілкування. Незалежно від змісту

розмови мовці послуговуються висловлюваннями, що включають певні етикетні знаки. Вони й складають тематичні об'єднання різних за структурою мовних одиниць (слів, словосполучень, речень) на ознаку привітання, подяки, вибачення, побажання, прощання тощо. Кожне тематичне об'єднання є

С. 415

частиною доволі розгалуженої системи засобів вираження мовного етикету.

Вибір тієї чи іншої одиниці формули ввічливості залежить від: ситуації; професії; соціального статусу; статі; освіти; віку.

Культуромовну фахову підготовку майбутнього вчителя-словесника забезпечують і такі комунікативні якості мовлення, як виразність, образність, естетичність, чіткість, яскравість, мистецтво говорити та ін. [3, с. 182].

Проте навіть оволодівши орфоепічними, лексичними, граматичними, стилістичними та іншими нормами сучасної української літературної мови, людина не може бути цілком гарантована від окремих помилок, бо на її мовленнєву практику може вплинути фактор, що зумовить ту чи іншу помилку.

До основних *причин* недостатнього рівня культури мовлення відносимо:

1. Недостатнє самостійне опрацювання текстів художньої літератури, зокрема рідною мовою; окремі мовці не володіють навичками швидкого і осмисленого читання, у них слабо розвинуті почуття естетичного задоволення від спілкування з книгою.

2. Практика білінгвізму спричинює у деяких мовців численні явища інтерференції, звільнитися від яких можна лише за умови глибокого знання системи обох мов. Дотримання цієї умови необхідно і під час перекладу спеціальної чи наукової літератури.

3. Відсутність навичок користуватися довідковою літературою, що веде до консервативності знань, поступового їх зменшення, відставання від розвитку загальнонародної мови, адже норми сучасної мови змінюються, удосконалюються, вимагаючи від її носіїв уваги до процесів вдосконалення.

4. Не завжди зразком красивого мовлення є преса, телебачення, кіно та театр. Мовлення митців слова зачасти не відповідає нормативному мовленню [1, с. 34].

Окремий розділ практичного освоєння культури усного мовлення становить *техніка мовлення*. Вона визначає норми артикуляції (утворення) звуків і використання пауз, сили, темпу і тембру голосу як інтонаційних елементів висловлювання.

С. 416

Щоб досягти належної техніки мовлення, необхідно:

1. Вільно володіти диханням, тобто без поспіху заповнювати легені достатньою для приговорювання кількістю повітря, раціонально дозувати його під час промовляння слів, словосполучень і висловлювань.

2. Уміло керувати голосом, забезпечуючи звучне, варійоване висотою, силою, темпом і тембром говоріння або читання вголос як виду мовленнєвої діяльності.

3. Виробити навички чіткої, ясної артикуляції звуків.

4. Засвоїти і бездоганно оперувати орфоепічними нормами [2, с. 147].

Проведене дослідження доводить, що у багатогранному комплексі культури духовного світу студентів-філологів особливе місце займає культуромовний аспект, що передбачає високий рівень володіння мовленням у всіх сферах суспільного життя. Відтак, першочергове завдання вишів – навчити студентів, майбутніх учителів української мови, дотримуватися норм сучасної української літературної мови, удосконалювати навички спілкування з урахуванням мовного середовища, виробляти чуття мови, смаку, умінь якнайкраще нею користуватися.

Література

1. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення / Надія Денисівна Бабич. –

Львів : Світ, 1990. – 332 с.

2. Буяльський Б.А. Поезія усного слова : Азбука виразного читання: Книга для вчителя / Б.А. Буяльський. – К. : Рад школа, 1990. – 255 с.
3. Пентиліук М.І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : збірник статей / Пентиліук Марія Іванівна. – К. : Ленвіт, 2011. – 256 с.